

■ Kiki Verbeek & Carolien van Welij

Over de aantrekkingskracht van persoonlijkheidstests

Zelfkennis op een presenteerblaadje

Wie vertelt je wie je bent? Op basis van persoonlijke ervaringen met het maken van persoonlijkheidstests bevragen we de belofte van zelfkennis. Modellen doen onvoldoende recht aan wie jij bent. Ontmoet liever een ander en vertel je verhaal.

Stel je doet een persoonlijkheidstest in het kader van een ontwikkeltraject. Je hebt er zin in, maar al snel slaat je stemming om. Je krijgt meerkeuzevragen en kunt niet uit de voeten met de antwoorden. De ene keer wil je geen van de vier, dan weer twee tegelijk. Ondertussen schemert in iedere formulering een oordeel door. Je ziet het etiket als het ware oprijzen uit de vraag en je begint je alvast te verzetten. Halverwege de test breng je het niet meer op en breek je de vragenlijst af. De assessor reageert verontwaardigd. Hij heeft in de afgelopen jaren duizenden mensen deze test laten doen en zegt dat jij de eerste bent die er tijdens de rit mee stopt. Een paar weken later doorloop je de test alsnog. Met dezelfde gevoelens, maar nu zet je door. De uitslag komt in de vorm van een uitgebreid rapport met scores in tabellen en grafieken. De toelichting erbij bestaat uit aan elkaar geplakte standaardzinnen. Ook daar struikel je over. Je voelt je persoonlijk beledigd. In het verslag staan beweringen die je herkent, maar er is minstens zo veel waarin je jezelf niet herkent.

Zo kan het gebeuren. Dit is een persoonlijke ervaring met het maken van een persoonlijkheidstest. Het is de ervaring van iemand die openstaat voor een kritische blik, iemand die zin heeft om na te denken over onderlinge verbanden, iemand die zichzelf best graag in een heldere samenvatting zou willen kunnen vangen. Wat gaat hier mis?

In dit artikel gaan we in op de aantrekkingskracht van persoonlijkheidstests. Hoe zit het met die belofte van zelfkennis? Doen de modellen die aan deze tests ten grondslag liggen recht aan de complexiteit van de ervaring? Hoe kun je ook ontdekken wie je bent?

De belofte van zelfkennis

De meeste mensen doen persoonlijkheidstests in opdracht in het kader

van teamvorming, als onderdeel van een assessment of ontwikkeltraject. De test is meestal onderdeel van een groter geheel. In welke mate een test het grote geheel ook dient, de uitslag ervan doet uitspraken over individuele mensen en deze uitspraken dringen zich aan hen op. Ze komen dichtbij verlangens naar houvast, eigen twijfels en onzekerheden. Wat betekent een test voor de individuele deelnemer? Wat maakt een test aantrekkelijk? Wat maakt 'm afschrikwekkend? Oftewel: wat heeft een test te bieden aan een mens?

Zal een testuitslag je iets nieuws vertellen? Hoe vaak in je leven heeft een vriend, een buurvrouw, een therapeut jou iets nieuws over jezelf verteld? Hoe groot is de kans dat een door een computer gegenereerd verslag dat zal doen? En stel dat het inderdaad gebeurt: je leest in de conclusies van de test iets nieuws over jezelf. Wat dan? Zal dit een inzicht zijn waarover je al je hele leven in het duister tast? Sla je dan achterover van verbazing? Hobbel je volgzzaam achter die openbaring aan? Wat ga je doen?

Als je op zoek bent naar wie je bent, hoe fijn is het dan als er iets of iemand is die jou dat gewoon vertelt?

Of zoek je bevestiging voor wat je eigenlijk al weet? Je twijfelt over eigenschappen die jou in je leven zijn toegedicht. Je wilt nagaan wat de test daarover zegt. Of je vraagt je af of je de juiste kwaliteiten in huis hebt voor de functie die je ambieert. En je hebt het idee dat het je zal helpen als de test daar iets over vaststelt. Dat kan.

Als je op zoek bent naar wie je bent, hoe fijn is het dan als er iets of iemand is die jou dat gewoon vertelt? Wie ben ik? Die

vraag beloven persoonlijkheidstests te beantwoorden. Ze voorzien in een behoefte aan zelfkennis. De behoefte om te weten wie je bent. De behoefte om vast te leggen hoe jij bent samengesteld. Zolang je daarnaar verlangt, ben je op zoek naar 'hoe het zit'. De testuitslag gaat je dat vertellen, met een schijn van objectiviteit: zelfkennis in de vorm van conclusies, tabellen en grafieken. De testuitslag zegt: 'Zo is het' ofwel 'Dit is waar'. Dat maakt je kwetsbaar. De test ziet wat jij niet ziet en vertelt je hoe het zit. Jij blijft het willen horen: die waarheid over jezelf. Terwijl niemand weet hoe het zit. Of iedereen weet hoe het zit. Vraag maar na. Hoe dan ook ben je gevangen in de omhelzing van het antwoord dat je krijgt en jouw vraag die nooit verdwijnt.

De complexiteit van de eigen ervaring

Het is onbevredigend om niet gezien te worden. Dat kan zelfs pijn doen: globale lijnen, algemene uitspraken, grote stappen snel thuis. Een testuitslag is een abstrahering van de complexiteit van de eigen ervaring. Je wordt vastgepind op een schaal tussen twee opties – introvert/extravert; individualist/groepsmens; open/gesloten – of ingedeeld binnen vier stijlen, zeven rollen of acht types. Dat is een simplificering die geen recht doet aan de persoonlijke ervaring. Een mens is nu eenmaal 'iets' in een context. Een context die altijd anders is dan de vorige ervaring die daarop leek of een vergelijkbare ervaring in de toekomst.

Als je een test doet, heb je een vraag waarop je een antwoord wilt: functies verschuiven tijdens een organisatieverandering, je doet een assessment of je zoekt ondersteuning bij het ontwikkelen van jezelf. De uitslag van de test zal je duidelijkheid geven. Dat is wat je denkt, wat je verwacht, wat je hoopt. Dat kan alleen doordat de test gebaseerd is op een persoonlijkheidsmodel, op een versimpeling van de werkelijkheid. Het model maakt jouw

werkelijkheid begrijpelijk en beheersbaar. Maar de concrete praktijk die jij elke dag aan den lijve ondervindt is vaag, diffuus, dubbelzinnig, gefragmenteerd, contextafhankelijk. Daar zijn geen objectieve antwoorden, daar is geen absolute duidelijkheid. Iedere situatie is anders, ieder moment is anders. Daar wringt iets: de kloof tussen de duidelijkheid van het model en het diffuse karakter van de werkelijkheid leidt ertoe dat het model aantrekkelijker wordt dan het leven. Dat het zelfs 'echter' lijkt dan de dagelijkse praktijk. Of het tegenovergestelde gebeurt: je bent teleurgesteld, misschien zelfs beledigd, en je keert de conclusies de rug toe.

Testuitslagen klinken als vaststaande feiten, ook al is dat niet per se wat ze beogen uit te drukken. In het beste geval kunnen ze een ontwikkeling op gang brengen. Als je vastzit in je loopbaan en niet meer weet welke richting je zult gaan, kan een inzicht uit een test een begin zijn van zelfonderzoek. Als in een team de conflicten hoog oplopen, kan een test houvast geven voor een gesprek over processen en relaties binnen het team. Maar er is altijd het gevaar dat de test niet het begin, maar het einde is van het gesprek. Dat je naar huis gaat met een stempel op je voorhoofd: jij bent dat type, jij leert in die stijl, jouw valkuil is zus of zo. Categorieën lijken neutrale indelingen, maar achter elke indeling schuilt een oordeel. De uitslag zet een hokje om je heen.

Bij veel tests staan de disclaimers in de kleine lettertjes: de test zou bijvoorbeeld slechts je voorkeur aangeven en niet je persoonlijkheid. Maar individuen die in hokjes zitten, hebben geen boodschap aan kleine lettertjes. Hokjes roepen reactie op: je denkt dat je dat hokje bent, je reduceert een ander tot zijn hokje.

Recht doen aan wie je bent

Of een test houvast biedt, hangt af van hoe je deze inzet. Met welk idee begin je aan de test?

Op welke manier communiceer je de uitslag? Is de uitslag een begin- of een eindpunt? En de belangrijkste vraag: is de test op dit moment het juiste middel voor het juiste doel? Dit zijn de vragen die geen enkele manager en hrd-professional mag vergeten om op voorhand te stellen.

Persoonlijkheidstests en de modellen die daaraan ten grondslag liggen, veronderstellen dat vaststaat wie iemand is en wat iemand doet. Dat is niet zo. Mensen zijn soms zo, en soms ook niet. Mensen zijn meer dan wat de uitslag van een test over hen vertelt, of minder. Ieder mens is anders, afhankelijk van de situatie waarin hij zich bevindt. Bovendien werkt een test als een lens: die bepaalt wat je ziet. Wat daarbuiten ligt, telt niet mee: dat waar je geen woorden voor hebt, dat wat niet in een vraag past, dat wat onbelangrijk lijkt.

Hoe doe je recht aan wie je bent en het verlangen je daarin gekend te weten? Als een model niet het antwoord is op je vragen, als een test niet de zelfkennis geeft waar je zo'n behoefte aan hebt, wat kun je dan doen?

Niets is overtuigender dan de praktijk van elke dag. In wat je doet en wat je zegt, laat je jezelf zien op een manier die geen model kan omvatten. Daar toon je wie je bent, zoveel helderder en nadrukkelijker dan in elke typering van jezelf. Jouw verhalen zijn een weergave van het leven dat je leidt. Die verhalen kun je delen, uitwisselen, toetsen. Zij zijn een poging tot samenvatting. Zij zijn de dichtste benadering van 'hoe het is' – en zo dichtbij is dat niet eens. Morgen zal je samenvatting anders zijn dan vandaag.

Verhalen maken ruimte

Tests en de modellen die aan die tests ten grondslag liggen, bieden een aantrekkelijke simplificering en een verhelderende beperking, maar als je behoefte hebt aan zelfkennis kun je beter verruimen dan beperken. Ruimte maken

voor soms, en soms niet. Ruimte voor meer of minder. Ruimte voor anders. Verhalen doen dat. Verhalen verruimen je denken over jezelf. Ze verruimen gedachten en gevoelens over hoe je je verhoudt tot anderen.

Met het vertellen van je verhaal geef je vorm aan wie je bent. Je probeert in woorden te vangen wat zich in je leven afspeelt. Een verhaal gaat niet over hoe uniek je bent. Een verhaal gaat niet over hoe je je onderscheidt van anderen. Een verhaal is een vorm waarin je concretiseert wie je bent. Soms vertel je dit. Soms vertel je dat. Het doet er niet toe en het doet er wel toe, want dichterbij 'de waarheid' kun je niet komen. Juist omdat je niet dichterbij kunt komen dan dit, is het van belang dat je je als individu uitgenodigd voelt je denken te verruimen in het vertellen wie je bent. Verhalen geven die ruimte. Ruimte om te zijn en daar iets over te zeggen – zonder de ambitie daarmee alles te hebben gezegd.

Samen probeer je patronen te herkennen in ervaringen, een rode draad te ontwarren, en daar dan iets zinnigs of geruststellends over te zeggen

Als we zoeken naar houvast – naar inzicht en structuur – dan doen we er goed aan te werken met methoden die helpen verruimen, zoals de socratische methode of het filosofisch lab. Methodes die geworteld zijn in de individuele ervaringen van mensen. Concrete eigen ervaringen zijn het gereedschap. Er komt uit wat jij erin stopt. Je moet het zelf doen. En ja – dat kost tijd én moeite.

Tests horen bij het efficiënte en grootschalige organiseren. Met een druk op de knop komt informatie op tafel die anders een boel tijd

zou kosten om naar boven te halen. Het onderzoeken van de eigen ervaring in een gesprek gaat niet snel en ook niet vanzelf. Samen probeer je patronen te herkennen in ervaringen, een rode draad te ontwarren, en daar dan iets zinnigs of geruststellends over

te zeggen. Deze uitspraken kun je tijdelijke modellen noemen, maar in de rijke context van een ontmoeting. Weet je dan wie je bent? Ja, dat weet je. Nee, natuurlijk weet je dat niet. Allebei even waar. Soms, en soms niet. Meer of minder. En anders. ■

***Carolien van Welij is neerlandica en filosofe. Wat kan filosofie betekenen voor het dagelijks leven? Die vraag verkent zij in essays, artikelen, interviews en columns. Zo spreekt zij maandelijks in Theater De Roode Bioscoop in Amsterdam en schrijft ze interviews voor Filosofie Magazine.
www.carolienvanwelij.nl***

***Kiki Verbeek van Glashelder Verhaal helpt coaches en consultants aan concrete, glasheldere profielteksten van hoge kwaliteit. Met een glashelder verhaal over je dienst of product maak je jezelf zichtbaar, herkenbaar en superaantrekkelijk. Voor professionals die doen wat bij ze past en dat glashelder over het voetlicht willen brengen.
www.glashelderverhaal.nl***